

МОНОХРОМНИЙ ОБРАЗ «CALME BLANC» У КОЛОРИСТИЧНІЙ ПАЛІТРИ РОМАНУ П'ЄРА ЛОТІ «PÊCHEUR D'ISLANDE»

Наталія Яцків

*кандидат філологічних наук,
професор кафедри французької філології
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
ORCID ID 0000-0002-2895-4370
nataliia.yatskiv@pnu.edu.ua*

Ольга Скарбек

*старший викладач кафедри французької філології
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
ORCID ID 0000-0002-6613-7654
olha.skarbek@pnu.edu.ua*

Ключові слова: художній простір, колористика, монохромний образ, танатологічні мотиви, стилістичні функції, персонаж.

У статті проаналізовано колористичну палітру роману французького письменника П. Лоті. Визначено домінують роль монохромних кольорів, від білого до чорного, що дає підстави говорити про монохромний образ. Оскільки автор прагне охопити й представити морські красиви, які не мають чіткої конфігурації, то центральним образом художнього простору виступає «calme blanc». Монохромна гама сірого кольору, у відтінках від білого до чорного, домінує у зображенні двох складових морських просторів, це – море і небо. Зміна відтінків монохромних кольорів у колористичній палітрі передає сюжетний рух, створює атмосферу передчуття чи очікування, адже білий колір, який асоціюється зі спокоєм, тишею, поступово набирає нових відтінків, нашарувань, що виражають загрозу. Білий, тобто прозорий, невидимий, нечіткий – це субстанція, у якій зароджується життя, яке ще не оформилося у форми й обриси. Автор спонукає до активізації внутрішнього зору, до уяви, змушує приглядатися, прислухатися, передчувати. На відміну від сучасників-імпресіоністів, які фіксували найтонші зміни через кольорові відтінки та нюанси, П. Лоті виступає у цьому романі своєрідним деколористом, відмовляється від яскравих чистих барв, щоб виразити первозданність світу, зокрема моря. Море, як символ води, відповідає концепту відродження/очищення. Нарація у романі підпорядковується двом взаємопереплетеним мотивам – кохання і смерті. Семантика смерті виражається означеннями образів дійсності і позначається чорним кольором. Танатологічні мотиви актуалізуються у образі сонця, яке спопеляє живе, виступає німим свідком вічного коловороту життя.

THE MONOCHROME IMAGE OF “CALME BLANC” IN THE COLOUR SCHEME OF THE NOVEL “PÊCHEUR D’ISLANDE” BY PIERRE LOTI

Nataliia Yatskiv

*PhD in Philology, Professor,
Professor of the French Philology Department
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*

Olga Skarbek

*Senior Lecturer of the French Philology Department
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*

Key words: *artistic space, colour theory, monochrome image, thanatological motifs, stylistic functions, protagonist.*

The article deals with the analysis of the novel by the French writer Pierre Loti. There has been defined the dominant role of the monochrome colours, ranging from white to black, which contributes to the relevance of a monochrome image. As the author strives to encompass and present marine landscapes, which are not clearly shaped, the central image of the observed artistic space is “calme blanc”. The monochrome colour scheme of grey, including white-to-black shades, prevails in the portrayal of two components of marine spaces, i.e. the sea and the sky. The change in the shades of monochrome colours in the colour scheme reflects the plot development, creates the atmosphere of premonition or anticipation, because white colour, which is associated with tranquility and silence, acquires new shades and layerings implying threat. White, that is transparent, inconspicuous, blurred, is a substance where life emerges, still shapeless. The author urges stimulating inner vision, imagination, encourages scrutinizing, listening carefully, predicting. Unlike contemporaries-impersonists who marked the slightest changes with shades of colour and nuances, P. Loti appears as a unique decolourist. He rejects bright and clear colours in order to express pristine world, specifically pristine sea. The sea as the symbol of water corresponds to the concept of revival/purification. Two interwoven motifs – love and death – are in the centre of the plot of the novel. The semantics of death is rendered by the attributes of real images painted black. Thanatological motifs find reflection in the image of the sun which burns everything alive, and is a dumb witness of the eternal whirl of life.

Вступ. Творчість французького письменника П'єра Лоті (справжнє ім'я – Луї Марі-Жульєн Віо, 1850–1923 рр.) належить до найменш досліджених не тільки в Україні, але й на його Батьківщині, у Франції. Таке несправедливе забуття Марі-Поль Сент-Леже пояснює оцінкою Анрі Бретона, який у 1924 році після смерті трьох визначних письменників П'єра Лоті, Морріса Барреса та Анатоля Франса досить зневажливо відзначив їх внесок у літературу. Не зважаючи на періодичні схвальні відгуки, зокрема захоплення Марселя Пруста, Гастона Башляра та Жульєна Гріна, справжнє повернення до П'єра Лоті відбулося після того, як Ролан Барт зацікавився романом «Азіади» (Saint-Léger, 1996). Генрі Джеймс, палкий шанувальник і сучасник Лоті, писав, що «цей визначний геній володіє абсолютним шармом, поза законами і логікою» (Quella-Villéger, 2002). Американський критик та письменник високо оцінює творчість П. Лоті, особливо акцентуючи на екзотизмі митця

в опрацюванні тем кохання та зображення моря: «Філософія Лоті полягає в його уяві – симпатіях і антипатіях, поблажливості до слабкості та співчутті до випадковостей, свого роду толерантності» (Quella-Villéger, 2002). Найбільше досягнення Лоті, на думку Г. Джеймса, полягає у зображенні океану, адже письменник багато часу провів у подорожах морськими просторами, тому океан для Лоті – це «елемент світу, який після людських рас має найбільш інтенсивне та різноманітне життя» (Quella-Villéger, 2002). Повернення до вивчення творчості П'єра Лоті у французькому літературознавчому дискурсі відбувається активно з кінця 1980-х років. Більшість критиків зосереджують увагу на дослідженні екзотизму стилю письменника, їх приваблюють романи про екзотичні країни, їх звичаї, місцевість, де екзотизм митця розгортається в повну силу. У той час саме французький роман П. Лоті «Pêcheur d'Islande» залишається поза увагою дослідників.

Отже, метою даної наукової розвідки є аналіз стильової палітри роману «Pêcheur d'Islande», зокрема колористики морських пейзажів.

Результати та обговорення. Художній простір роману П. Лоті «Pêcheur d'Islande» моделює життя північної французької провінції, який можна визначити як земний і побутовий, однак основна увага автора зосереджена на морських просторах, де моряки проводять більшу частину свого життя. Основну сюжетну лінію формує історія кохання рибачка Яна та шляхетної Го, яка перетворюється на історію очікування з далекого плавання. Художній час роману зміщується з календарного часу до космічного. Зважаючи на те, що сюжетні події охоплюють кілька років й позначені реальними хронологічними подіями, автор все ж прагне розширити інтерпретацію фабульного часу, ускладнюючи філософсько-символічну картину за рахунок міфологічних, танатологічних мотивів, за рахунок розмивання меж між конкретним та загальним, видимим і невидимим, часовими й географічними маркерами. На першому плані у романі – образ моря, як місця дії, як дійового персонажа, як дійсність, яка формує світовідчуття, дарує чи забирає життя. У феноменологічній філософії Г. Башляра, вода стає каталізатором оцінки людської думки. В онтологічній картині світу П. Лоті – вода допомагає очиститися, викуватися від усіх недуг цивілізації, особливо чиста морська вода. Випробування морем проходять сильні духом, морська стихія змінює людей, спонукає цінувати первозданну красу.

Поліфункціональність пейзажу у романі «Pêcheur d'Islande» проаналізовано у попередній розвідці, зокрема імпресіоністичність стилю, яка проявляється на рівні формотворчих елементів, і на рівні засобів словесного вираження (Яцків, Васильців, 2010: 302), виокремлено часопросторову функцію та мотивування сюжету. Тому детальніше варто зупинитися на колірній гамі у зображенні морських краєвидів, адже, за словами Алена Бюїзіна, у цьому романі письменнику вдалося виразити те, що моряки називають «calme blanc» (Loti, 2023: 209), тобто «біла тиша», своєрідний метеорологічний феномен, поширений у північних широтах, коли нічого не відчувається в повітрі, жодного руху повітря, подуву вітру, жодних морських бризів. На відміну від своїх попередніх «екзотичних» романів, де автор зачаровує читачів описами далеких країн, яскравими колористичними пейзажами, дивними місцевими традиціями та звичаями, у романі «Pêcheur d'Islande» П. Лоті зосереджується на зображенні Бретані, французької провінції, а ще детальніше – на професії мешканців цієї території – вилові риби у морі, десь поміж узбережжям Бретані та Ірландії. Тобто, конкретні географічні

території зміщуються із суші на морські простори, які не мають і не можуть мати конкретних кордонів. У цьому й полягає оригінальність та основна риса стилю П. Лоті, який ставить перед собою завдання – зобразити море, передати всі відчуття, які переживають рибачки наодинці з природною стихією, яка може зачаровувати своїми краєвидами, але може й бути безжальною, жорстокою та вбивчою.

У романі «Pêcheur d'Islande» автор свідомо уникає колористичних описів, а виступає своєрідним деколористом. Ісландське море, де кораблі наосліп курсують та губляться у туманах, представлено безмежним простором: «*L'œil saisissait à peine ce que devait être la mer; d'abord cela prenait l'aspect d'une sorte de miroir tremblant qui n'aurait aucune image à refléter; en se prolongeant, cela paraissait devenir une plaine de vapeur – et puis, plus rien; cela n'avait ni horizon ni contour*» (Loti: 21). Такий опис не деталізує зображення, а навпаки, розмиває межі, наповнює картину неясністю, нечіткістю, вказує на неможливість осягнути зором масштаби і спонукає до уявної репрезентації.

Теоретичним підґрунтям дослідження колірної палітри роману П. Лоті служать праці українських дослідників стосовно колірних номінацій та їх функцій у художньому тексті. Зокрема, І. Бабій досліджувала лексико-семантичні значення кольорів у творчості М. Коцюбинського, Л. Бублейник звернула увагу на організацію лексико-асоціативного поля кольору у стилістиці творів Лесі Українки. На думку Н. Горбач, «сьогодні процес естетичного тлумачення символіки кольорів ґрунтується на суб'єктивних особливостях психіки та міфологічних, релігійних, культурних чинниках» (Горбач, 2008: 47). Колірна палітра роману П. Лоті ще не була предметом дослідження, але приналежність творчості автора до ранньомодерністського періоду, представники якого часто вдавалися до синтезу мистецтв для досягнення максимального впливу на читача, імпресіоністичність його поезики дають підстави для виокремлення колористики у предмет дослідження, чим зумовлюють його новизну.

Варто відзначити, що колір є однією з фундаментальних основ буття. Колір обумовлює візуальне сприйняття, впливає на свідомість та підсвідомість, формує ставлення людини до різних об'єктів та визначає реакцію на них. У романі «Pêcheur d'Islande» дія відбувається в Бретані, на північному узбережжі провінції, яке під впливом природних факторів вирізняється помірною рослинністю, що вигорає під палючим сонцем та морськими соленими вітрами. Тому автор уникає соковитих барв, яскравих кольорів, чітких контурів на користь невизначеності, невиразності.

Природно, що домінуючим кольором у романі виступає сірий. Краєвид, який простягався перед очима мешканців селища Плюбазланек – сірі води Ла Маншу (*les eaux grises*), в Ісландії рибаки вивантажували на борт корабля великі рибини сірого кольору зі сталевим відблиском (*d'un gris luisant d'acier*), Го, кохана головного персонажа, – білявка з очима сіро-ляного кольору (*d'un gris de lin*) і майже чорними віями (*presque noir*). Під час прощеної ходи західний вітер навів хмари, які закрили небо сіро-чорною стіною (*des tentures gris noir*). Довкола Ісландії небо стає свинцево-сірим з тьмяними відтінками олова (*gris plombé, aux nuances ternes de l'étain*), випари осідали в клубах сірої вати (*en amoncellements d'ouates grises*), утворюючи ніби м'які стіни (*murailles molles*). Все було сірим, неспокійно сірого кольору (*d'un gris troublé*), що розвіювався під пильним поглядом.

Монохромна гама сірого кольору, у відтінках від білого до чорного, домінує у зображенні двох складових морських просторів, це – море і небо. Прикметно, що П. Лоті зосереджує увагу на тому, щоб передати невловиме, неясне, нечітке, тобто – невидиме, яке позбавлене чітких міметичних форм. Море перетворюється на дзеркало, яке нічого не відображає, бо картина відсутня, залишаються тільки випари, легкий дим, пара, що охоплює все довкола. А. Бюїзін зауважує, що таким описом французький письменник створює враження «розпаду реальності аж до її кінцевих наслідків» (Loti: 213). Події з конкретного місця переносяться у часовому та просторовому вимірі, вказують на вічність природних стихій, поряд з якими людина бореться за власне виживання. «*Cet horizon, qui n'indiquait aucune région précise de la terre, ni même aucun âge géologique, avait dû être tant de fois pareil depuis l'origine des siècles, qu'en regardant il semblait vraiment qu'on ne vit rien – rien que l'éternité des choses qui sont et qui ne peuvent se dispenser d'être*» (Loti: 117). Наромадження заперечення у формі повторення граматичних категорій підсилює опис незримого. Зміна відтінків монохромних кольорів у колористичній палітрі передає сюжетний рух, створює атмосферу передчуття чи очікування, адже білий колір, який асоціюється зі спокоєм, тишею, поступово набирає нових відтінків, нашарувань, що виражають загрозу.

Варто зауважити, що білий колір вважається божественним кольором та символізує світло, чистоту та істину. У романі П. Лоті семантика білого кольору домінує в описах тиші, коли нічого не відбувається, коли на горизонті море зливається з небом і нічого не видно. Білий, тобто прозорий, невидимий, нечіткий – це субстанція, у якій зароджується життя, але воно ще не оформилося у форми й обриси. Семантика білого

формує «*calme blanc*» – тишу, спокій, передчуття зародження життя. Автор спонукає до активізації внутрішнього зору, до уяви, змушує приглядатися, прислухатися, передчувати. На відміну від своїх сучасників-імпресіоністів, які фіксували враження за допомогою колористичних відтінків та нюансів для передачі мінливої дійсності, П. Лоті зосереджує увагу на вічності, сталості, незмінності. Міф про створення світу набуває нового звучання у колористичному описі народження нового дня. Море і небо щоразу набувають значення і конфігурації з появою світла: «*La lumière matinale, la lumière vraie, avait fini par venir; comme au temps de la Genèse, elle s'était séparée d'avec les ténèbres*» (Loti: 23). Зародження дня, як і зародження життя починається з блідого невизначеного світла, «*lumière pâle, pâle, qui ne ressemblait à rien; aucune couleur; tout semblait diaphane, impalpable, chimérique; ces pâleurs des choses n'étaient d'aucune nuance pouvant être nommée*» (Loti: 21). Це бліде світло дає надію «*vague et étrange comme celles des rêves*». Божественна присутність в акті зародження нового дня виражається за допомогою порівнянь, промені світла пробиваються крізь небо і нагадують промені сонця, що осяюють церкву крізь вікна під куполом, благословляючи землю сріблясто рожевим світлом світланку: «*comme des percées dans un dôme, par où arrivaient de grands rayons couleur d'argent rose*» (Loti: 23).

Небо у романі «*Pêcheur d'Islande*» представлено амбівалентно. З одного боку – це безмежний простір, який зливається з морем на горизонті й формує масштаби невидимого, того, що не можна осягнути. З іншого боку, саме на небі з'являються ознаки загрози, хмари обмежують простір, розділяють його на видимий і невидимий: «*ils (les nuages) donnaient l'illusion d'un espace fermé, d'une limite; ils étaient comme des rideaux tirés sur l'infini, comme des voiles tendus pour cacher de trop gigantesques mystères qui eussent troublé l'imagination des hommes*» (Loti: 24). Небо несе загрозу, воно попереджає про бурю: «*la grande panne de nuages, ...semblait inépuisable, le vent l'étendait, l'allongeait, l'étirait, en faisant sortir indéfiniment des rideaux obscurs, qu'il déployait dans le ciel jaune, devenu d'une lividité froide et profonde*» (Loti: 61). Опис бурі розпочинається зі зміни кольорів, біла тиша поступово наповнюється загрозливими звуками і довоколишня видимість з білого, прозорого простору звужується та забарвлюється у сіро-чорні відтінки: «*une voûte fermée, écrasante; grandes nappes grises; tentures de ténèbres; il faisait plus noir; un reflet traînant, faisant paraître plus sombre le dôme de ce ciel, se répandait sur les crêtes blanches agitées*» (Loti: 63-64).

У колористичній палітрі роману «Pêcheur d'Islande» світло відіграє особливу роль. Саме воно змінює кольорові відтінки, створює невідомі напівпрозорі видива, пов'язує просторово віддалених героїв, вказуючи на спільність їх духовних переживань. Прикладом такого прийому може слугувати розповідь про смерть Сильвестра на кораблі, який транспортував його пораненого поблизу Китаю, та опис сонця у вогненно-червоних тонах: «*de l'éblouissante lumière rouge, une extrême splendeur; le soleil magnifique..., on eût dit l'incendie de tout un monde, avec du sang plein les nuages; une large bande de feu rouge*» (Loti: 105-106). Перехід до іншого просторового виміру вказує на близькість споріднених душ, бо те ж саме сонце о тій же порі лагідно пестило своїм промінням бабусі Івонну: «*il était bien le même soleil; là, pourtant, il avait une couleur très différente; se tenant plus haut dans le ciel bleuâtre, il éclairait d'une douce lumière blanche la grand-mère Yvonne*» (Loti: 106). Те ж саме з'явилося у момент смерті Сильвестра у далекій Ісландії: «*Pâli davantage, on eût dit qu'il ne parvenait à être vu là que par une sorte de tour de force d'obliquité. Il rayonnait tristement, dans un fiord et son ciel était cette fois d'une de ces puretés hyperboréennes qui éveillent des idées de planètes refroidies n'ayant plus d'atmosphère*» (Loti: 106). Прийом симультанізму дозволяє П. Лоті паралельно показати події, що відбуваються на географічно віддалених просторах під тим самим сонцем.

Наративна оповідь у романі підпорядковується двом мотивам – кохання і смерті. Лексико-семантичні маркери, які оприявнюють тему смерті, присутні з перших сторінок роману й формують емоційне тло. Передчуття трагізму асоціативно виражається чорним кольором, який присутній у багатьох означеннях, від побутового плану, в портретних характеристиках, так і в зображенні природи. Найяскравішими прикладами переплетення кохання і смерті, є онтологічна присутність смерті навіть на весіллі молодих закоханих Яна та Го. Ян обирає для своєї нареченої сукню чорного кольору, бо вона ще носить траур по смерті батька. Тому на весіллі дівчина вже приміряє образ вдови, їх весільний кортеж нагадує похорон. Танатологічні мотиви прочитуються у протистоянні рибаків і моря, щоразу розлючена стихія норовить поглинути маленький кораблик. Міцний, високий, розважливий Ян любить свою роботу рибача, його не лякають довгі розлуки, важка праця і виклики стихії. Ян випробовує свої сили, вчиться протистояти бурі, тримати удар, жартома порівнюючи приборкання стихії з приборканням норовливої нареченої. Жарти Яна непокоять його друга Сильвестра, який шанобливо ставиться до обіцянок. П. Лоті налаштовує

читача на трагічний фінал, анонсує запрошення Яна на весілля з морем (Loti: 22), зрештою, таке весілля відбулося однієї серпневою ночі (Loti: 193). Цікава паралель простежується між двома весіллями Яна, перше – з Го, відбувається вночі через те, що зимові дні дуже короткі, й через те, що, здавалося, ніби небо і море образилися й разом вирішили покарати людей проливним дощем та безжальним вітром, друге (метафоричне) – з морем. У весільні співи вплітаються завивання вітру та гуркіт моря (Loti: 162). Мотив Ерос/Танатос, який завжди проявляється у парі, у романі представлено опозиційними парами біле/чорне, видиме/невидиме.

Означення у формі епітетів, які виражають семантику смерті, характеризують образи дійсності і найчастіше супроводжують опис сонця:

Sonце – mort; les moires, rien que des moires; un soleil qui n'indiquait plus aucune heure, un astre cerne, presque sans contours, agrandi jusqu'à l'immense par un halo trouble; un grand œil spectral; jaune; ce grand ballon triste, flottant dans l'air; son disque rond ayant repris des contours très accusés, il semblait plutôt quelque pauvre planète jaune, mourante, qui se serait arrêtée là, indécise, au milieu d'un chaos; aspect d'astre mort; l'éternel soleil.

Образ сонця відмінний від образу світла, сонце стає руйнівним, воно спопеляє життя або ж інертно спостерігає.

Висновки. Отже, зважаючи на колірну палітру роману П. Лоті «Pêcheur d'Islande», визначаємо домінуючу роль монохромних кольорів, від білого до чорного, що дає підстави говорити про монохромний образ. Оскільки автор прагне охопити й представити морські краєвиди, які не мають чіткої конфігурації, то центральним образом художнього простору виступає «calme blanc». Монохромна гама сірого кольору, у відтінках від білого до чорного, домінує у зображенні двох складових морських просторів, це – море і небо. Зміна відтінків монохромних кольорів у колористичній палітрі передає сюжетний рух, створює атмосферу передчуття чи очікування, адже білий колір, який асоціюється зі спокоєм, тишею, поступово набирає нових відтінків, нашарувань. Білий, тобто прозорий, невидимий, нечіткий – це субстанція, у якій зароджується життя, яке ще не оформилося у форми й обриси. Автор спонукає до активізації внутрішнього зору, до уяви, змушує приглядатися, прислухатися, передчувати. На відміну від сучасників-імпресіоністів, які фіксували найтонші зміни через кольорові відтінки та нюанси, П. Лоті виступає у цьому романі своєрідним деколористом, відмовляється від яскравих чистих барв, щоб виразити первозданність світу, зокрема моря. Море, як символ води, відповідає концепту відродження/очищення.

У зображенні фізичного простору домінують сірі барви, тобто різні відтінки сірого. Краєвиди північного узбережжя втрачають барви під впливом пекучого сонця та частих штормів. У портретних характеристиках місцевих жителів теж переважає сірий колір, вони втрачають життєву енергію на суші, ведуть життя в очікуванні рибаків, які повертаються додому тільки на кілька зимових місяців. Виглядаючи у морських просторах знайомі обриси кораблів, матері, дружини, діти покладають усі надії на своїх годувальників, моляться про їх щасливе повернення, однак не всі перемагають природні стихії.

Нарація у романі підпорядковується двом взаємопереплетеним мотивам – кохання і смерті. Семантика смерті виражається означеннями образів дійсності і позначається чорним кольором. Танатологічні мотиви актуалізуються у образі сонця, яке спопеляє живе, виступає німим свідком вічного коловороту життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабій І.М. «Фарби повинні приходити на допомогу слову» (кольори в художній мові М. Коцюбинського). *Культура слова*. 1997. Вип. 50. С. 26–31.
2. Бублейник Л. Мовотворчість Лесі Українки: організація лексико-асоціативного поля кольору як засіб поетичної стилістики. *Леся Українка і сучасність: зб. нах. пр.* Луцьк: РВВ «Вежа», 2008. Т. 4. Кн. 2. С. 220–232.
3. Горбач Н. Естетика кольору в літописах Середньовіччя. *Вісник Запорізького нац. Університету. Сер.: Філологічні науки*. Запоріжжя, 2008. № 2. С. 47–50.
4. Яцків Н.Я, Васильців Л.В. Поліфункціональність пейзажу у романі П'єра Лоті «Допоки житиму...» *Нова філологія*. Запоріжжя, 2010. № 37. С. 296–303.
5. Quella-Villéger A. Henry James, admirateur de l'«exquis Loti». *Carnet de l'exotisme. Lecture de Loti*. Kailash édition, 2002. № 3. p. 133–141.
6. Loti P. *Pêcheur d'Islande*. Préface, commentaire et notes d'Alain Buisine. Librairie Générale Française, 2023. 220 p.
7. Saint-Léger M.-P. *Pierre Loti. L'Insaisissable*. L'Harmattan, 1996. 350 p.